

*Agnieszka Natasza Duraj**

**WPLYW REZERW NA ZOBOWIĄZANIA
NA DŹWIGNIĘ FINANSOWĄ PRZEDSIĘBIORSTWA****

1. WPROWADZENIE

Zasadniczym celem opracowania jest zbadanie oddziaływania rezerw na świadczenia emerytalne, na operacje finansowe przedsiębiorstwa oraz biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów na poziom i stopień dźwigni finansowej. Tworzenie rezerw na zobowiązania zwiększa stan zobowiązań przedsiębiorstwa oraz zmniejsza wartość kapitałów własnych przez ukazanie niższego wyniku finansowego. Wpływ rezerw na strukturę kapitału jest przeto niezaprzeczalny.

Prezentowany artykuł ma charakter przyczynku naukowego, zmierzającego do pełniejszego przedstawienia instrumentów i mechanizmów dźwigni finansowej przedsiębiorstwa.

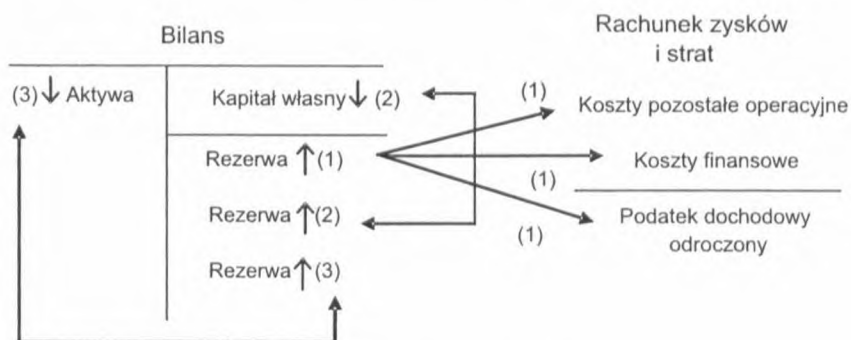
2. REZERWY A DŹWIGNIA FINANSOWA

Utworzenie rezerw na zobowiązania zmniejsza wynik finansowy przedsiębiorstwa. Rezerwy te – zgodnie z art. 35d ustawy o rachunkowości – zalicza się odpowiednio do kosztów finansowych, pozostałych kosztów operacyjnych lub strat nadzwyczajnych. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z rezerwami tworzonymi na operacje finansowe przedsiębiorstwa. Drugi przypadek odnosi się głównie do rezerw na świadczenia pracownicze. Natomiast ostatnia sytuacja dotyczy utworzenia rezerw na pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania przedsiębiorstwa,

* Dr adiunkt, Katedra Analizy i Strategii Przedsiębiorstwa UŁ.

** Praca naukowa finansowana ze środków budżetowych na naukę w latach 2005–2007 jako projekt badawczy nr 1 H02C 014 28 pt. „Wpływ rezerw finansowych na politykę dywidendy i wypłacalność przedsiębiorstwa” oraz powstała w związku z realizowanymi w 2005 r. badaniami własnymi w ramach przyznanego grantu rektora Uniwersytetu Łódzkiego nr 505/604.

spowodowane zdarzeniami niezwiązanymi z ogólnym ryzykiem gospodarowania, które nie kwalifikują się do kosztów finansowych lub pozostałych kosztów operacyjnych¹. Wspomniane rezerwy można określić mianem rezerw kosztowych² lub rezerw o charakterze wynikowym, gdyż ich utworzenie oznacza ostatecznie zmniejszenie wyniku finansowego netto przedsiębiorstwa. Dodatkowo – w szczególnych przypadkach określonych w ustawie o rachunkowości – utworzenie rezerwy może spowodować bezpośrednie zmniejszenie kapitału własnego lub wzrost aktywów. Mamy wówczas do czynienia z rezerwami bilansowymi³. Specyficzne skutki finansowe powstają w wyniku utworzenia rezerwy na odroczony podatek dochodowy. Powstaje wówczas obowiązkowe obciążenie wyniku finansowego przedsiębiorstwa, a w efekcie zmniejszeniu ulega kapitał własny lub wartość przedsiębiorstwa (zob. schemat 1).

Schemat 1. Skutki tworzenia rezerw w przedsiębiorstwie

(1) rezerwy wynikowe; (2) rezerwy bilansowe – kapitałowe; (3) rezerwy bilansowe powodujące powstanie aktywów

Źródło: B. Mazuchowska, *Szczegółowe zasady wyceny typowych pozycji bilansowych. Rezerwy*, [w:] E. Walińska (red.), *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa 2005*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005, s. 771.

Tworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na zobowiązania znajduje swoje odzwierciedlenie we wszystkich częściach jego sprawozdania finansowego – nie tylko w bilansie i rachunku zysków i strat, ale także w rachunku przepływów pieniężnych, gdyż ich kreowanie wpływa na strukturę prze-

¹ K. G o l d m a n, *Straty nadzwyczajne – ewidencja księgowa*, „Serwis Finansowo-Księgowy”, nr 32 (538), 9 sierpnia 2005, s. 41.

² E. W a l i Ń s k a, *Rezerwy w polskim prawie bilansowym*, „Acta Universitatis Lodzensis” 2002, Folia Oeconomica 159, s. 69–70.

³ B. M a z u c h o w s k a, *Szczegółowe zasady wyceny typowych pozycji bilansowych. Rezerwy*, [w:] E. W a l i Ń s k a (red.), *Rachunkowość i sprawozdawczość finansowa 2005*, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2005, s. 771.

plywów pieniężnych netto z działalności operacyjnej. Ponadto utworzenie rezerw znajduje wyraz w zestawieniu zmian w kapitale własnym (jako wynik netto w pozycji 8) oraz w informacji dodatkowej, która winna zawierać dane o stanie rezerw według celu ich utworzenia na początek roku obrotowego, zwiększeniach, wykorzystaniu, rozwiązaniu i stanie na koniec roku obrotowego⁴. Można zatem stwierdzić, iż rezerwy na zobowiązania wywierają istotny wpływ na sytuację finansowo-majątkową przedsiębiorstwa, a także na jego wizerunek i korzyści dla właścicieli oraz wierzycieli.

Tworzenie rezerw na zobowiązania, polegające na przeznaczeniu na nie określonej części wygospodarowanego przez przedsiębiorstwo zysku netto, jest działalnością znajdującą wyraz w poziomie i stopniu dźwigni finansowej.

Poziom dźwigni finansowej wyraża stosunek zobowiązań długoterminowych i długoterminowych rezerw na zobowiązania do kapitału własnego przedsiębiorstwa. Poziom tej dźwigni wyrazić można następującą formułą:

$$FL = \frac{D + PL}{E},$$

gdzie:

- FL – poziom dźwigni finansowej przedsiębiorstwa,
- D – wartość zobowiązań długoterminowych,
- PL – wartość długoterminowych rezerw na zobowiązania oraz
- E – wartość kapitału własnego przedsiębiorstwa.

Stopień dźwigni finansowej wyraża następujące równanie⁵:

$$DFL = \frac{EBiT}{EBiT - I},$$

gdzie:

- DFL – stopień dźwigni finansowej,
- $EBiT$ – zysk operacyjny,
- I – kwota odsetek od zobowiązań długoterminowych.

W przypadku, gdy przedsiębiorstwo nie spłaca odsetek od zobowiązań długoterminowych, stopień dźwigni finansowej wynosi 1. Oznacza to, że w przedsiębiorstwie nie występują oszczędności w podatku dochodowym pozwalające osiągnąć relatywnie wyższy zysk netto niż w przypadku, gdyby przedsiębiorstwo korzystało wyłącznie z kapitału własnego.

⁴ E. M a r u s z e w s k a, *Zakres przedmiotowy informacji dodatkowej*, [w:] H. B u k (red.), *Sprawozdawczość i analiza finansowa przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adameckiego w Katowicach, Katowice 2005, s. 235.

⁵ J. W. P e t t y, A. J. K e o w n, D. F. S c o t t, J. D. M a r t i n, *Basic Financial Management*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs (NJ) 1982, s. 433.

Tabela 1

Bilans przedsiębiorstwa (stan na 01.01.2005 r.)

Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	135 000	A. Kapitał własny	180 000
I. Wartości niematerialne i prawne	5 000	– kapitał podstawowy	84 825
II. Rzeczowe aktywa trwałe	130 000	– zysk netto	95 175
III. Należności długoterminowe	0	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	120 000
IV. Inwestycje długoterminowe	0	I. Rezerwy na zobowiązania	0
V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe	0	II. Zobowiązania długoterminowe	45 000
B. Aktywa obrotowe	165 000	– kredyty i pożyczki	45 000
I. Zapasy	100 000	III. Zobowiązania krótkoterminowe	75 000
II. Należności krótkoterminowe	60 000	– z tytułu wynagrodzeń	75 000
III. Inwestycje krótkoterminowe	5 000	IV. Rozliczenia międzyokresowe	0
IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	0	Pasywa razem	300 000
Aktywa razem	300 000		

Źródło: opracowanie własne.

Można zatem stwierdzić, iż dźwignia finansowa opiera się na stałym, niezależnym od osiągniętego dochodu, charakterze kosztów obsługi zadłużenia. Im większy udział zadłużenia o stałych kosztach obsługi długu w strukturze kapitałowej przedsiębiorstwa, tym większy wkład dźwigni finansowej w wytworzenie dodatniego zwrotu z kapitału. Natomiast w przypadku, gdy dochody przestają wystarczać na pokrycie kosztów odsetek po opodatkowaniu, wówczas następuje zjawisko odwrotne: dźwignia finansowa przyspiesza spadek zwrotu z kapitału⁶.

Szacując wpływ utworzenia rezerw na zobowiązania na poziom i stopień dźwigni finansowej posłużmy się przykładem, w którym uwidoczniły zostanie wpływ utworzenia rezerw na poszczególne części sprawozdania finansowego tego przedsiębiorstwa (bilansu oraz rachunku zysków i strat).

Niech bilans przedsiębiorstwa na 1.01.2005 r. wygląda w sposób przedstawiony w tab. 1.

Tabela 2

Rachunek zysków i strat przedsiębiorstwa (wariant porównawczy)

A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi	875 000
B. Koszty działalności operacyjnej	750 000
C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A – B)	125 000
D. Pozostałe przychody operacyjne	0
E. Pozostałe koszty operacyjne	0
F. Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C + D – E)	125 000
G. Przychody finansowe	0
H. Koszty finansowe – odsetki	7 5000 7 500
I. Zysk (strata) z działalności gospodarczej (F + G – H)	117 500
J. Wynik zdarzeń nadzwyczajnych (J.I – J.II)	0
K. Zysk (strata) brutto	117 500
L. Podatek dochodowy	22 325
M. Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)	0
N. Zysk (strata) netto (K – L – M)	95 175

Źródło: opracowanie własne.

Założmy, że w przedsiębiorstwie na dzień otwarcia nie występowały żadne różnice przejściowe z lat poprzednich, co oznacza, że stan aktywów i rezerw na odroczony podatek dochodowy na początek okresu był równy 0. Założmy

⁶ E. A. Helfert, *Techniki analizy finansowej*, PWE, Warszawa 2004, s. 266.

także, że w latach poprzednich przedsiębiorstwo to nie poniosło strat bilansowych, a stopa podatku dochodowego w roku bieżącym i w latach następnych będzie równa 19%. Założenia takie będą istotne przy ustalaniu odroczonego podatku dochodowego, który wiąże się z utworzeniem przez przedsiębiorstwo rezerw. Powodem jego powstawania są bowiem rozbieżności między zasadami ustalania podstawy opodatkowania (bieżącego podatku dochodowego) i wyniku finansowego, określonymi w ustawie o rachunkowości⁷. Natomiast rachunek zysków i strat przedsiębiorstwa niech wskazuje na występowanie m. in.: zysku ze sprzedaży w kwocie 125 000 zł, zysku brutto wynoszącego 117 500 zł oraz zysku netto równego 95 175 zł (zob. tab. 2).

Poziom dźwigni finansowej rozpatrywanego przedsiębiorstwa w sytuacji, gdy nie tworzy ono rezerw na zobowiązania, będzie równy:

$$FL = \frac{120\ 000}{180\ 000} = 0,67.$$

Natomiast stopień dźwigni finansowej przedsiębiorstwa korzystającego z długoterminowego kredytu bankowego będzie wynosić:

$$DFL = \frac{EBiT}{EBiT - I} = \frac{125\ 000}{125\ 000 - 7\ 000} = \frac{125\ 000}{117\ 500} = 1,06.$$

Obliczony stopień dźwigni finansowej dotyczy zatem sytuacji, w której przedsiębiorstwo korzystało z długoterminowego kredytu i nie utworzyło rezerw na zobowiązania.

3. ODDZIAŁYWANIE REZERW NA ŚWIADCZENIA PRACOWNICZE (EMERYTALNE) NA POZIOM I STOPIEŃ DŹWIGNI FINANSOWEJ

Zajmując się analizą wpływu rezerw na zobowiązania, na poziom i stopień dźwigni finansowej, przyjmijmy, iż rozważamy trzy następujące sytuacje, pozwalające określić, która z nich wywiera największy wpływ na te zmienne. Załóżmy, że we wszystkich trzech sytuacjach wartość utworzonej rezerwy długoterminowej wyniosła 50 000 zł. W pierwszej sytuacji weźmy pod uwagę przypadek utworzenia rezerwy długoterminowej na świadczenia emerytalne; w drugim przypadku rezerwy te niech zostaną utworzone na operacje finansowe; w trzecim zaś niech przedsiębiorstwo utworzy rezerwy na naprawy gwarancyjne. Dodajmy, iż analiza ta będzie dotyczyć sytuacji utworzenia rezerw, nie zaś ich rozwiązania.

⁷ E. W a l i ń s k a, *Odroczony podatek dochodowy*, „Rzeczpospolita”, 086/178 (6255), 1 sierpnia 2002, s. F5.

Wymienione trzy rodzaje rezerw cechują się odmiennym charakterem, choć mają wspólne źródło tworzenia. Jest nim zysk netto przedsiębiorstwa. Odmiennosc charakteru tych rezerw odnosi się m. in. do systemu ich ewidencjonowania, przeznaczenia oraz ich wpływu na rentowność kapitału własnego i stopień dźwigni finansowej.

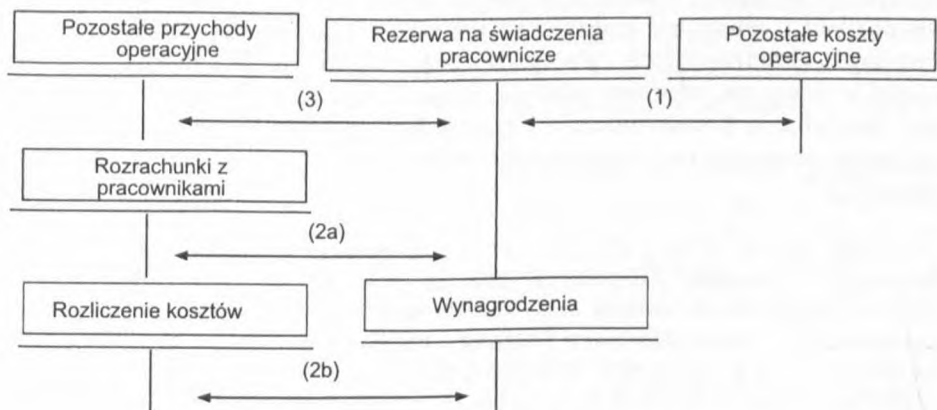
Tworzenie rezerw na świadczenia emerytalne (pracownicze) w praktyce charakteryzuje się wielością przyjmowanych rozwiązań ewidencyjnych (zob. schemat 2, 3 i 4). Rozwiązania te stanowią wyraz złożoności problemu tworzenia rezerw na zobowiązania pracownicze.

Schemat 2. Ewidencja rezerw na świadczenia pracownicze – sposób 1

(1) zarachowanie rezerwy bieżącego okresu; (2) wykorzystanie utworzonej rezerwy do jej wysokości początkowej

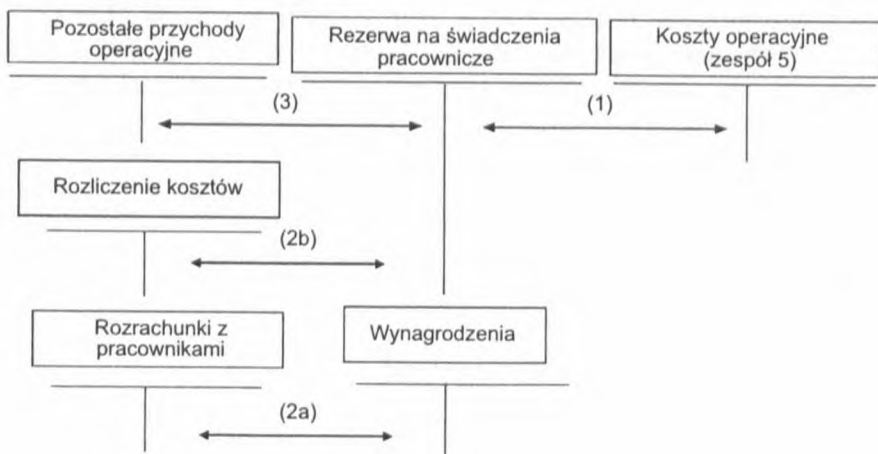
Źródło: J. Arczewski, *Rezerwy na świadczenia pracownicze*, „Rachunkowość” 2002, nr 11, s. 10.

Schemat 3. Ewidencja rezerw na świadczenia pracownicze – sposób 2

(1) zarachowanie rezerwy bieżącego okresu; (2) wykorzystanie rezerwy do wysokości utworzonej rezerwy; (3) rozwiązanie niewykorzystanej rezerwy

Źródło: E. Jakubczyk-Cały (red.), *Rachunkowość i plan kont dla spółek kapitałowych*, Difin, Warszawa 2001, s. 590.

Schemat 4. Ewidencja rezerw na świadczenia pracownicze – sposób 3

- (1) zarachowanie rezerwy bieżącego okresu; (2) wykorzystanie rezerwy do wysokości utworzonej rezerwy; (3) rozwiązanie niewykorzystanej rezerwy

Źródło: G. Świdorska (red.), *Wzorcowy plan kont. Komentarz do znowelizowanej ustawy o rachunkowości*, Difin, Warszawa 2002.

Co więcej, w literaturze można odnaleźć różne podejścia do ujmowania w ciężar kosztów tych rezerw. Zdecydowana większość autorów proponuje jednak ujmować rezerwy na świadczenia pracownicze (czy emerytalne) w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych⁸. Istnieją również opinie stanowiące, iż rezerwy obciążają koszty działalności operacyjnej, a nie pozostałe koszty operacyjne⁹ i winny być traktowane jako bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów¹⁰. Trudno jednak nie zgodzić się z opinią E. Walińskiej, zdaniem której rezerwy na odprawy emerytalne oraz nagrody jubileuszowe powinny być tworzone w korespondencji z pozostałymi kosztami operacyjnymi, a nie biernymi rozliczeniami międzyokresowymi kosztów z trzech co najmniej powodów¹¹:

⁸ Zob. np.: M. G m y t r a s i e w i c z, *Rezerwy w rachunkowości i w prawie podatkowym*, „Poradnik Księgowego” 1999, nr 6, s. 13; A. R o s i ń s k a, M. R y t w i ń s k a, *Rezerwa czy zobowiązanie warunkowe – prawidłowa kwalifikacja operacji gospodarczych*, „Serwis Finansowo-Księgowy” nr 13 (415), 29 marca 2003, s. 47; R. K a m i ń s k i, *Przesłanki tworzenia rezerw na zobowiązania*, „Praktyczny Poradnik Księgowego” 2002, nr 20; M. G m y t r a s i e w i c z, *Rezerwy w księgach rachunkowych – tworzenie, wykorzystywanie, rozwiązywanie*, Difin, Warszawa 2002, s. 11; L. L e n a r t, *Jak księgować rezerwy na zobowiązania*, „Rzeczpospolita”, 088/184 (6261), 8 sierpnia 2002, s. F9.

⁹ J. A r c z e w s k i, *Rezerwy na świadczenia pracownicze*, „Rachunkowość” 2002, nr 11, s. 10.

¹⁰ J. G i e r u s z, *Plan kont z komentarzem. Handel, produkcja, usługi*, ODDK, Gdańsk 2002.

¹¹ E. W a l i ń s k a, *Rezerwy...*, s. 75–76.

1) tworzone rezerwy na świadczenia pracownicze są kosztami typowymi, powtarzającymi się z okresu na okres, w związku z czym nie powinny one mieć wpływu na wynik podstawowej działalności operacyjnej okresu ich zarachowania;

2) nie można powiedzieć, że w momencie ich utworzenia stanowią koszt rzeczywiście poniesiony przez przedsiębiorstwo. Rezerwy te są bowiem kosztami planowanymi, które mogą, ale nie muszą zostać w rzeczywistości poniesione. Co więcej, nie są to koszty wynikające ze świadczenia pracownika na rzecz konkretnych produktów i usług, ale koszty, których poniesienie oznacza moment naliczenia wynagrodzenia zgodnie z warunkami określonymi w umowie o pracę (w przypadku np. rozwiązania umowy o pracę przedsiębiorstwo może nie ponieść tego kosztu);

3) ujęcie rezerw na świadczenia pracownicze jako podstawowych kosztów operacyjnych wymagałoby zarachowania ich odpowiednio w koszcie wytworzenia, koszcie ogólnego zarządu czy koszcie sprzedaży – w zależności od zaszerzegowania kosztu wynagrodzenia odpowiedniego pracownika.

Przyjmijmy zatem – zgodnie ze stanowiskiem prezentowanym przez E. Walińską – iż rezerwy na świadczenia pracownicze winny być odnoszone w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych, a zatem wpływać na zmniejszenie wartości zysku operacyjnego.

Załóżmy, że przedsiębiorstwo w roku 2004 utworzyło długoterminową rezerwę na świadczenia emerytalne w wartości 50 000 zł, którą odniosło w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych. W bilansie wartość bilansowa pkt B. „Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania” zwiększy się zatem o 50 000 zł (w tym pkt B.I.2. „Rezerwy na świadczenia emerytalne i podobne – długoterminowe”), natomiast wartość bilansowa kapitału własnego wyniesie 139 500 zł (zob. tab. 3), gdyż zysk netto oszacowany w rachunku zysków i strat wyniósł 54 675 zł (zob. tab. 4).

A zatem w badanym przypadku występują tzw. różnice przejściowe, definiowane jako różnice między wartością bilansową danego składnika aktywów i pasywów (jak w tym przypadku) a jego wartością podatkową¹². W badanym przypadku mamy do czynienia z ujemnymi różnicami przejściowymi, będącymi tymi różnicami przejściowymi, które powodują powstanie kwot pomniejszających podstawę opodatkowania w przyszłych okresach, gdy wartość bilansowa składnika aktywów zostanie zrealizowana lub składnika pasywów rozliczona. Ujemne różnice przejściowe powstają, gdy wartość bilansowa składnika aktywów jest niższa niż jego wartość podatkowa albo wartość bilansowa składnika zobowiązań jest wyższa niż

¹² Krajowy Standard Rachunkowości nr 2, „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Finansów” 2004, nr 13, poz. 132.

jego wartość podatkowa (co ma miejsce w analizowanym przedsiębiorstwie). A zatem wartość księgową pasywów przedsiębiorstwa (rezerw na świadczenia emerytalne) wynosi 50 000 zł. Jeśli za wartość podatkową pasywów uznamy wartość księgową pomniejszoną o kwoty, które w przyszłości pomniejszą podstawę podatku dochodowego, to w analizowanym przypadku nasza wartość podatkowa pasywów wynosi 0 zł. Jeżeli wartość księgową pasywów jest większa od wartości podatkowej, wówczas powstaje ujemna różnica przejściowa w wysokości 50 000 zł, która powoduje obowiązek uznania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. Należy zatem oszacować stan aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego, który wylicza się jako sumę iloczynów różnic ujemnych (oraz ewentualnych strat podatkowych), przewidywanych do odwrócenia (odliczenia) w poszczególnych latach i stawek podatku, jakie mają w nich obowiązywać, przy czym jeśli stawki te nie są znane, przyjmuje się stawkę roku następującego po dniu bilansowym. B. Gierusz proponuje, by w bardziej skomplikowanych przypadkach ustalania aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego posługiwać się następującym wzorem¹³:

$$A_w = \sum_{j=1}^t \left[\left(\sum_{i=1}^m (-)RP_{ij} \right) SP_j \right],$$

gdzie:

- A_w – stan aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego,
- j – przewidywane lata odwracania się różnic: $j = 1, 2, \dots, t$,
- i – wyznaczona różnica przejściowa: $i = 1, 2, \dots, m$,
- $(-)RP_{ij}$ – ujemna i -ta różnica przejściowa, której odwrócenie oczekiwane jest w roku j ,
- SP_j – stawka podatku dochodowego, jaka ma obowiązywać w roku j .

A zatem aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego w rozważanym przedsiębiorstwie będą równe¹⁴: $19\% \cdot 50\,000 = 9\,500$ zł. Należy podkreślić, iż w analizowanym przypadku nie tworzy się rezerw z tytułu odroczonego podatku dochodowego, gdyż rezerwy te stanowią kwotę zobowiązania z tytułu podatku dochodowego, która powstanie w przyszłości w związku z występowaniem dodatnich, a nie ujemnych różnic przejściowych.

Następnie należy uwzględnić ograniczenia ujęcia aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego. W etapie tym obniży się wysokość ujmo- wanych w ewidencji aktywów na skutek stosowania zasady ostrożności.

¹³ B. G i e r u s z, *Etapy ustalania odroczonego podatku dochodowego*, „Rachunkowość” 2003, nr 3, s. 23.

¹⁴ Zakładając, że w całym badanym okresie stopa podatku dochodowego wynosi 19%.

Takiej szczególnej ostrożności wymaga wprowadzenie do ksiąg aktywów z tytułu odroczonego podatku od strat podatkowych, jednakże takie straty w analizowanym przedsiębiorstwie nie wystąpiły.

Kolejny etap polega na ustaleniu zmiany stanu aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego (A_z)¹⁵:

$$A_z = A_k - A_p,$$

gdzie:

- A_k – stan końcowy aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego,
- A_p – stan aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego na początek okresu.

Przyjmując, że w przedsiębiorstwie na dzień otwarcia nie występowały żadne różnice przejściowe z lat poprzednich, czyli że stan aktywów i rezerw na odroczonego podatku dochodowego na początek okresu był równy 0, natomiast stan końcowy wyniósł 9500 zł, zatem wartość A_z wynosi 9500 zł. Możemy więc oszacować wartość odroczonego podatku dochodowego wpływającego na wynik finansowy.

Część odroczonego podatku (PO), wpływającego na wynik finansowy, stanowi różnicę między zmianą stanu rezerw z tytułu odroczonego podatku (R_z), która w rozważanym przedsiębiorstwie jest równa 0, a zmianą stanu aktywów z tytułu odroczonego podatku (A_z). A zatem:

$$PO = R_z - A_z = (R_k - R_p) - (A_k - A_p).$$

Część odroczonego podatku może być dodatnia lub ujemna.

Jeśli $(R_k - R_p) > (A_k - A_p) \Rightarrow PO < 0$, wówczas następuje zwiększenie obciążeń z tytułu podatku dochodowego.

Jeśli $(R_k - R_p) < (A_k - A_p) \Rightarrow PO < 0$, wówczas następuje zmniejszenie kosztu (przychód) z tytułu podatku dochodowego, co ma miejsce w analizowanym przedsiębiorstwie.

Ostatnim etapem jest zaksięgowanie zmiany stanu aktywów. W badanym przedsiębiorstwie stan końcowy aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego był wyższy aniżeli stan aktywów na początek okresu, stąd wartość (+) 9500 zł (A_z) należy księgować jako¹⁶:

- Dt 65, „Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego”,
- Ct 87, „Podatek dochodowy”.

¹⁵ B. G i e r u s z, *op. cit.*, s. 23.

¹⁶ *Ibidem*, s. 25.

Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego ujmuje się w księgach rachunkowych nie później niż na dzień bilansowy. Są one ustalane przy zachowaniu zasady ostrożności, a zatem wykazuje się je w bilansie wtedy, gdy ich realizacja jest prawdopodobna. Jeżeli przedsiębiorstwo dysponuje wiarygodnymi przesłankami, że w przyszłości osiągnie ono takie dochody do opodatkowania, które umożliwią mu pełne rozliczenie ujemnych różnic przejściowych, wtedy wykazuje się je w pełnej wysokości. W zależności od stopnia zagrożenia (gdy istnieją wątpliwości, czy w latach następnych przedsiębiorstwo osiągnie dodatni wynik finansowy), w bilansie po stronie aktywów wykazuje się różnice przejściowe ujemne w kwocie nie większej niż utworzona rezerwa lub nie wykazuje się ich w ogóle¹⁷.

Należy podkreślić, iż „księgowy” podatek dochodowy różni się od podatku dochodowego wyliczonego od podstawy opodatkowania ustalonej zgodnie z przepisami podatkowymi. **Różnice te nie wpływają jeszcze na podstawę opodatkowania** i bieżące zobowiązania podatkowe przedsiębiorstwa, lecz reprezentują „odroczone” na przyszłość efekty podatkowe (podatek odroczone), które zostaną uwzględnione w wyliczeniu podatkowym w **następnych okresach sprawozdawczych**¹⁸.

Bilans przedsiębiorstwa po dokonaniu tych operacji przedstawiono w tab. 3.

Zmianie uległa struktura kapitału przedsiębiorstwa, polegająca na zwiększeniu bilansowej wartości kategorii zobowiązań ze 120 000 zł do 170 000 zł (utworzenie rezerwy) oraz zmniejszeniu wartości kapitałów własnych ze 180 000 zł do 139 500 zł. Wzrosła również suma bilansowa – o 9500 zł. Poziom dźwigni finansowej przedsiębiorstwa, w sytuacji gdy utworzyło ono rezerwy na świadczenia emerytalne, wynosi:

$$FL = \frac{170\ 000}{139\ 500} \approx 1,22.$$

Zatem przedsiębiorstwo finansuje swoją działalność głównie kapitałami obcymi.

Rachunek zysków i strat przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw na świadczenia emerytalne będzie się prezentował tak, jak pokazano w tab. 4.

¹⁷ J. Matuszewicz, P. Matuszewicz, *Rachunkowość od podstaw z uwzględnieniem postanowień znowelizowanej ustawy o rachunkowości*, FINANS-SERVIS, Warszawa 2002, s. 330.

¹⁸ P. Szalach, *Efektywna stawka opodatkowania*, „Prawo Przedsiębiorcy” 2003, nr 36.

Tabela 3

Bilans przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw na świadczenia emerytalne

Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	144 500	A. Kapitał własny	139 500
I. Wartości niematerialne i prawne	5 000	– kapitał podstawowy	84 825
II. Rzeczowe aktywa trwałe	130 000	– zysk netto	54 675
III. Należności długoterminowe	0	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	170 000
IV. Inwestycje długoterminowe	0	I. Rezerwy na zobowiązania	50 000
V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe	9 500	1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	0
1. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	9 500	2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne – długoterminowe	50 000
		3. Pozostałe rezerwy	0
B. Aktywa obrotowe	165 000	II. Zobowiązania długoterminowe – kredyty i pożyczki	45 000
I. Zapasy	100 000	III. Zobowiązania krótkoterminowe	75 000
II. Należności krótkoterminowe	60 000	IV. Rozliczenia międzyokresowe	0
III. Inwestycje krótkoterminowe	5 000		
IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	0		
Aktywa razem	309 500	Pasywa razem	309 500

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4

Rachunek zysków i strat przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw
na świadczenia emerytalne

A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi	875 000
B. Koszty działalności operacyjnej	750 000
C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A – B)	125 000
D. Pozostałe przychody operacyjne	0
E. Pozostałe koszty operacyjne	50 000
– inne koszty operacyjne	50 000
F. Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C + D – E)	75 000
G. Przychody finansowe	0
H. Koszty finansowe	7 500
– odsetki	7 500
I. Zysk (strata) z działalności gospodarczej (F + G – H)	67 500
J. Wynik zdarzeń nadzwyczajnych (J.I – J.II)	0
K. Zysk (strata) brutto	67 500
L. Podatek dochodowy	12 825
– część bieżąca	12 825
– część odroczone (część ta nie wpływa na razie na podstawę opodatkowania)	–9 500
M. Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)	0
N. Zysk (strata) netto (K – L – M)	54 675

Źródło: opracowanie własne.

A zatem utworzenie rezerw na świadczenia emerytalne spowodowało obniżenie zysku z działalności operacyjnej. Stąd zmianie ulegnie również stopień dźwigni finansowej. Jego wartość wynosi 1,11, gdyż

$$DFL = \frac{EBiT}{EBiT - I} = \frac{75\,000}{75\,000 - 7\,500} = \frac{75\,000}{67\,500} \approx 1,11.$$

Można skonstatować, iż utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na świadczenia pracownicze powoduje wzrost stopnia dźwigni finansowej. A zatem tworzenie przez przedsiębiorstwa rezerw w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych związane jest ze wzrostem stopnia dźwigni finansowej.

Ponieważ utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na świadczenia emerytalne skutkuje wzrostem pozostałych kosztów operacyjnych, które z kolei wpływają na poziom zysku operacyjnego, to utworzenie tych rezerw wpływa nie tylko na wzrost stopnia dźwigni finansowej, ale również na stopień wspierania operacyjnego przedsiębiorstwa, mierzonego za pomocą następującej formuły¹⁹:

$$DOL = \frac{q(p - vc)}{q(p - vc) - FC} \quad \text{lub} \quad DOL = \frac{EBiT_1 - EBiT_0}{EBiT_0},$$

gdzie:

- DOL – stopień wspierania operacyjnego przedsiębiorstwa,
 $q_{0,1}$ – liczba produktów sprzedanych w okresach t_0 i t_1 ,
 $p_{0,1}$ – cena produktów w okresach t_0 i t_1 ,
 $FC_{0,1}$ – koszty stałe w okresach t_0 i t_1 ,
 $vc_{0,1}$ – jednostkowe koszty zmienne w okresach t_0 i t_1 ,
 $EBiT_{0,1}$ – zyski operacyjne w okresach t_0 i t_1 .

Zyski operacyjne w okresach t_0 i t_1 można zapisać w sposób następujący:

$$EBiT_0 = p_0 \cdot q_0 - (FC_0 + q_0 \cdot vc_0),$$

$$EBiT_1 = p_1 \cdot q_1 - (FC_1 + q_1 \cdot vc_1).$$

Ponieważ utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw nie powoduje zmiany ceny produktu ani liczby sprzedanych produktów, jak również kosztów stałych, możemy zatem wnioskować, iż

$$p = \text{const.} \Rightarrow p_0 = p_1 = p, \quad q = \text{const.} \Rightarrow q_0 = q_1 = q, \\ FC = \text{const.} \Rightarrow FC_0 = FC_1 = FC.$$

A zatem zmianie ulegną tylko koszty zmienne (VC).

Załóżmy, iż

$$q = 1\,000, \quad p = 875, \quad FC = 100\,000.$$

Wiemy, że

$EBiT_0 = 125\,000$ (zysk operacyjny przed utworzeniem rezerw na świadczenia emerytalne)

$EBiT_1 = 75\,000$ (zysk operacyjny po utworzeniu rezerw w kwocie 50 000 zł).

¹⁹ J. D u r a j, *Przedsiębiorstwo na rynku kapitałowym*, PWE, Warszawa 1996, s. 144.

Wiedząc o wartości FC , należy wyznaczyć wartość kosztów zmiennych. Zarówno koszty stałe, jak i koszty zmienne stanowią składnik kosztów działalności operacyjnej (pkt B rachunku zysków i strat). W celu wyznaczenia wartości VC należy zmodyfikować równanie

$$\begin{aligned} EBiT &= q(p - vc) - FC = q \cdot p - q \cdot vc - FC = q \cdot p - q \cdot \frac{VC}{q} - FC = \\ &= q \cdot p - VC - FC, \end{aligned}$$

zatem

$$\begin{aligned} VC &= q \cdot p - EBiT - FC, \\ VC_0 &= 875 \cdot 1\,000 - 125\,000 - 100\,000 = 650\,000, \\ VC_1 &= 875 \cdot 1\,000 - 75\,000 - 100\,000 = 700\,000. \end{aligned}$$

Możemy zatem oszacować wartość jednostkowych kosztów zmiennych (vc_0, vc_1):

$$vc_0 = \frac{VC_0}{q} = 650, \quad vc_1 = \frac{VC_1}{q} = 700.$$

Formułę wspierania operacyjnego można przekształcić dla potrzeb zbadania wpływu utworzenia przez przedsiębiorstwo rezerw na świadczenia emerytalne na stopień wspierania operacyjnego. W tym celu należy wykorzystać następującą postać stopnia wspierania operacyjnego:

$$DOL = \frac{EBiT_1 - EBiT_0}{EBiT_0}.$$

W rozważanym przedsiębiorstwie zarówno $p(p_0 = p_1)$, $q(q_0 = q_1)$, jak i $FC(FC_0 = FC_1)$ są niezmiennie, stąd analizowane równanie można zapisać następująco:

$$\begin{aligned} DOL &= \frac{p \cdot q - (FC - q \cdot vc_1) - [p \cdot q - (FC + q \cdot vc_0)]}{p \cdot q - (FC + q \cdot vc_0)} = \\ &= \frac{p \cdot q - FC - q \cdot vc_1 - p \cdot q + FC + q \cdot vc_0}{p \cdot q - FC - q \cdot vc_0} = \frac{q(vc_0 - vc_1)}{q(p - vc_0) - FC}. \end{aligned}$$

A zatem w badanym przedsiębiorstwie stopień wspierania operacyjnego będzie równy:

$$DOL = \frac{1\,000(650 - 700)}{1\,000(875 - 650) - 100\,000} = \frac{-50\,000}{225\,000 - 100\,000} = -0,4$$

lub też

$$DOL = \frac{75\ 000 - 125\ 000}{125\ 000} = -0,4.$$

Zarówno dźwignia finansowa, jak i operacyjna mogą być wykorzystywane przy ocenie ryzyka różnego rodzaju działań inwestycyjnych przewidywanych przez przedsiębiorstwo i sposobu ich finansowania. Miary te stanowią również przedmiot oceny dokonywanej przez inwestorów na rynku kapitałowym. Stopień dźwigni finansowej jest wówczas wyznacznikiem kierunków alokacji kapitału przedsiębiorstwa²⁰.

4. ODDZIAŁYWANIE REZERW ZWIĄZANYCH Z OPERACJAMI FINANSOWYMI PRZEDSIĘBIORSTWA NA POZIOM I STOPIEŃ DŹWIGNI FINANSOWEJ

W tej części opracowania zostanie zanalizowana sytuacja, w której przedsiębiorstwo utworzyło długoterminową rezerwę związaną z operacjami finansowymi w kwocie 50 000 zł, natomiast nie utworzyło innych rodzajów rezerw.

W przypadku ewidencji rezerw związanych z operacjami finansowymi nie ma w literaturze przedmiotu różnicy stanowisk odnoszącej się do sposobu ich ewidencjonowania. Jeśli ryzyko zmniejszenia wyniku finansowego wynika z operacji finansowych, wówczas rezerwy zalicza się do kosztów finansowych, ewidencjonując to w sposób następujący:

- Wn konto 759. „Pozostałe koszty finansowe”,
- Ma konto 833. „Pozostałe rezerwy”.

Rezerwy związane z operacjami finansowymi tworzy się na pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, a zwłaszcza na:

- straty z transakcji gospodarczych w toku, w tym z tytułu udzielonych gwarancji lub poręczeń,
- straty z tytułu pożyczek,
- skutki toczącego się postępowania sądowego.

Zaliczenie tych rezerw w ciężar kosztów finansowych wymaga, by wiązały się one z działalnością finansową przedsiębiorstwa. Gdyby zaś związane były z jego działalnością operacyjną, wówczas winny być ujmowane w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych.

²⁰ T. Waśniewski, W. Skoczylas, *Teoria i praktyka analizy finansowej w przedsiębiorstwie*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2002, s. 370–371.

Tabela 5

Bilans przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw związanych z operacjami finansowymi

Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	144 500	A. Kapitał własny	139 500
I. Wartości niematerialne i prawne	5 000	– kapitał podstawowy	84 825
II. Rzeczowe aktywa trwałe	130 000	– zysk netto	54 675
III. Należności długoterminowe	0	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	170 000
IV. Inwestycje długoterminowe	0	I. Rezerwy na zobowiązania	50 000
V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe	9 500	1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	0
1. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	9 500	2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne	0
		3. Pozostałe rezerwy	50 000
		– długoterminowe	50 000
B. Aktywa obrotowe	165 000	II. Zobowiązania długoterminowe	45 000
I. Zapasy	100 000	– kredyty i pożyczki	45 000
II. Należności krótkoterminowe	60 000	III. Zobowiązania krótkoterminowe	75 000
III. Inwestycje krótkoterminowe	5 000	IV. Rozliczenia międzyokresowe	0
IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	0		
Aktywa razem	309 500	Pasywa razem	309 500

Źródło: opracowanie własne.

Należy podkreślić, iż rezerwy te nie są uznawane przy ustalaniu podstawy opodatkowania według przepisów podatkowych, a zatem bilans przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw związanych z operacjami finansowymi będzie wyglądał niemal identycznie jak w przypadku, gdy firma utworzyła rezerwy na świadczenia pracownicze. Jedynie w ujęciu wartości rezerw w kategorii „Pozostałe rezerwy” wystąpi różnica (zob. tab. 5).

W rachunku zysków i strat utworzenie rezerw związanych z operacjami finansowymi przedsiębiorstwa znajdzie swoje odzwierciedlenie w zwiększeniu pozycji „Koszty finansowe – inne” o kwotę równą utworzonej rezerwie (zob. tab. 6).

Tabela 6

Rachunek zysków i strat przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw związanych z operacjami finansowymi

A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi	875 000
B. Koszty działalności operacyjnej	750 000
C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A – B)	125 000
D. Pozostałe przychody operacyjne	0
E. Pozostałe koszty operacyjne	0
F. Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C + D – E)	125 000
G. Przychody finansowe	0
H. Koszty finansowe	57 500
– odsetki	7 500
– inne	50 000
I. Zysk (strata) z działalności gospodarczej (F + G – H)	67 500
J. Wynik zdarzeń nadzwyczajnych (J.I – J.II)	0
K. Zysk (strata) brutto	67 500
L. Podatek dochodowy	12 825
– część bieżąca	12 825
– część odroczone (część ta nie wpływa na razie na podstawę opodatkowania)	–9 500
M. Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)	0
N. Zysk (strata) netto (K – L – M)	54 675

Źródło: opracowanie własne.

Szacując stopień dźwigni finansowej, otrzymujemy:

$$DFL = \frac{EBiT}{EBiT - I} = \frac{125\,000}{125\,000 - 7\,500} = \frac{125\,000}{117\,500} \approx 1,06.$$

Można skonstatować, iż utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw związanych z operacjami finansowymi nie powoduje wzrostu stopnia dźwigni finansowej. A zatem tworzenie przez przedsiębiorstwa rezerw w ciężar kosztów finansowych nie powoduje wzrostu stopnia dźwigni finansowej. Utworzenie tych rezerw nie będzie miało jednak wpływu na stopień wspierania operacyjnego przedsiębiorstwa, gdyż operacja ta nie powoduje wzrostu zysku z działalności operacyjnej, a jedynie zysk z działalności gospodarczej.

5. ODDZIAŁYWANIE REZERW NA NAPRAWY GWARANCYJNE NA POZIOM I STOPIEŃ DŹWIGNI FINANSOWEJ

Rozpatrzmy sytuację, w której przedsiębiorstwo utworzyło długoterminową rezerwę na naprawy gwarancyjne w kwocie 50 000 zł.

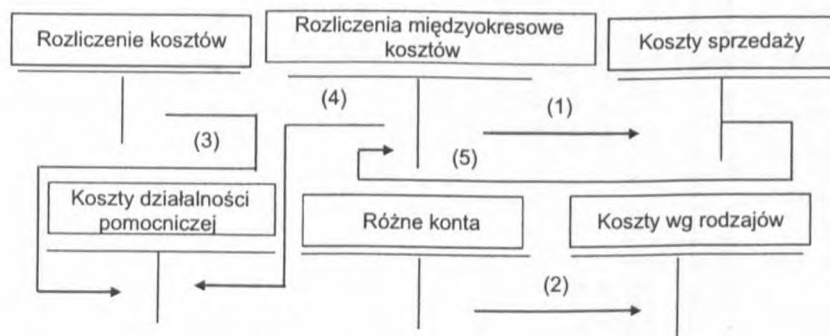
Koszty z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi za sprzedane, złożone produkty długotrwałego użytku, koszty dużych remontów (ustalane na podstawie kosztorysów, umów itp.), koszty płac urlopowych pracowników bezpośrednio produkcyjnych oraz koszty weryfikacji bilansu są przykładami najczęściej występujących biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów przedsiębiorstwa.

Art. 39, ust. 2 ustawy o rachunkowości stanowi, iż zobowiązania z tytułu napraw gwarancyjnych i rękojmi są tytułem zarachowania biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów. Aby uniknąć kontrowersji dotyczącej istoty tych rozliczeń i sposobu ich wykazywania, Ministerstwo Finansów w komunikacie nr 17/DR/2001 z 5 października 2001 r.²¹ podało, że rezerwy z tytułu biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów (np. napraw gwarancyjnych, rękojmi, nie zafakturowanych usług) wykazuje się w bilansie w grupie rezerw na zobowiązania jako **pozostałe rezerwy** (a zatem jako pkt B.I.3 pasywów, odpowiednio jako rezerwy długo- lub krótkoterminowe). Taka interpretacja jest zgodna z treścią MSR 37. Zatem utworzone rezerwy na naprawy gwarancyjne nie będą widniały w bilansie w pozycji pasywów B.IV.2. „Rozliczenia międzyokresowe – inne rozliczenia międzyokresowe” (z podziałem na długo- i krótkoterminowe), gdyż w tym punkcie nie jest ujmowane saldo konta 646. „Rozliczenia międzyokresowe bierne kosztów”, natomiast ujmujemy tu salda kont 843. „Otrzymane nieodpłatnie niefinansowe aktywa trwałe”, 844. „Otrzymane środki pieniężne na sfinansowanie nabycia środków trwałych, wartości niematerialnych

²¹ Komunikat ministerstwa finansów nr 17/DR/2001 z 5 października 2001 r., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Finansów”, nr 9, poz. 66; zm. „Dziennik Urzędowy Ministerstwa Finansów” 2001, nr 11, poz. 75.

i prawnych oraz prac rozwojowych” i 845. „Pozostałe rozliczenia międzyokresowe przychodów”²².

Rezerwy na naprawy gwarancyjne i naprawy z tytułu rękojmi tworzy się w ciężar kosztów sprzedaży (zob. schemat 5), które nie stanowią kosztów uzyskania przychodów z punktu widzenia prawa podatkowego. W myśl przepisów podatkowych rezerwy są kosztem uzyskania przychodu, jeżeli istnieje ustawowy obowiązek ich utworzenia (z wyjątkiem ustawy o rachunkowości) oraz ustawa podatkowa przewiduje tworzenie takich rezerw w ciężar kosztów. Zgodnie natomiast z orzecznictwem bierne rozliczenia międzyokresowe (inaczej rezerwa na koszty) są rezerwami, gdyż decyduje o tym funkcja, jaką one pełnią. Kwoty zaliczone do biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów w rozumieniu ustawy o rachunkowości, stanowiące wydatki przyszłe, są kosztami uzyskania przychodów w momencie

Schemat 5. Ewidencja rezerw na naprawy gwarancyjne

- (1) utworzenie rezerwy na przyszłe koszty z tytułu przewidywanych napraw gwarancyjnych;
- (2) wartość poniesionych kosztów z tytułu gwarancji, przy czym strona Ma. „Różne konta” odpowiada kontom 10. „Kasa”, 13. „Rachunki bankowe i kredyty”, 21. „Rozrachunki z dostawcami”, 23. „Rozrachunki z pracownikami”, 24. „Pożyczki”, 30. „Rozliczenie zakupu”;
- (3) zarachowanie kosztów na odpowiednie konto Zespołu 5 (zapis równoległy do operacji z pozycji (2));
- (4) rozliczenie utworzonej rezerwy w związku z poniesionymi kosztami (koszty mieszczą się w kwocie utworzonej rezerwy);
- (5) rozwiązanie niewykorzystanej rezerwy po upływie okresu gwarancyjnego (nadwyżka rezerwy nad poniesionymi kosztami).

Źródło: Z. Kozłowski, *Bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów. Koszty napraw gwarancyjnych*, „Gazeta Prawna” nr 199/ 2003.

²² S. K o c, T. W a ś l i c k i, *Zakładowy plan kont dla spółek prawa handlowego od 2002 roku według znowelizowanej ustawy o rachunkowości oraz kodeksu spółek handlowych*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa 2001, s. 506–509.

Tabela 7

Bilans przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw na naprawy gwarancyjne

Aktywa		Pasywa	
A. Aktywa trwałe	144 500	A. Kapitał własny	139 500
I. Wartości niematerialne i prawne	5 000	– kapitał podstawowy	84 825
II. Rzeczowe aktywa trwałe	130 000	– zysk netto	54 675
III. Należności długoterminowe	0	B. Zobowiązania i rezerwy na zobowiązania	170 000
IV. Inwestycje długoterminowe	0	I. Rezerwy na zobowiązania	50 000
V. Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe	9 500	1. Rezerwa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	0
1. Aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego	9 500	2. Rezerwa na świadczenia emerytalne i podobne	50 000
		3. Pozostałe rezerwy – długoterminowe	50 000
B. Aktywa obrotowe	165 000	II. Zobowiązania długoterminowe	45 000
I. Zapasy	100 000	– kredyty i pożyczki	45 000
II. Należności krótkoterminowe	60 000	III. Zobowiązania krótkoterminowe	75 000
III. Inwestycje krótkoterminowe	5 000	IV. Rozliczenia międzyokresowe	0
IV. Krótkoterminowe rozliczenia międzyokresowe	0		
Aktywa razem	309 500	Pasywa razem	309 500

Źródło: opracowanie własne.

ich rzeczywistego poniesienia, a nie w momencie zarachowania. W związku z tym wartość podatkowa utworzonych rezerw na naprawy gwarancyjne jest mniejsza od ich wartości księgowej (a właściwie wynosi zero), co powoduje powstanie ujemnej różnicy przejściowej. Sytuacja taka obliguje przedsiębiorstwo – podobnie jak w dwóch poprzednich przypadkach – do ustalenia aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które będą zmniejszone w momencie poniesienia rzeczywistych kosztów napraw²³. A zatem – identycznie jak w dwóch poprzednio rozpatrywanych przypadkach – w przedsiębiorstwie zwiększeniu ulegnie pkt aktywów A.V.I. „Długoterminowe rozliczenia międzyokresowe – aktywa z tytułu odroczonego podatku dochodowego” (zob. tab. 7).

Utworzenie rezerw na naprawy gwarancyjne będzie skutkowało zatem zwiększeniem kosztów działalności operacyjnej o 50 000 zł (zob. tab. 8).

Tabela 8

Rachunek zysków i strat przedsiębiorstwa po utworzeniu rezerw na naprawy gwarancyjne

A. Przychody netto ze sprzedaży i zrównane z nimi	875 000
B. Koszty działalności operacyjnej	800 000
C. Zysk (strata) ze sprzedaży (A – B)	75 000
D. Pozostałe przychody operacyjne	0
E. Pozostałe koszty operacyjne	0
F. Zysk (strata) z działalności operacyjnej (C + D – E)	75 000
G. Przychody finansowe	0
H. Koszty finansowe	7 500
– odsetki	7 500
I. Zysk (strata) z działalności gospodarczej (F + G – H)	67 500
J. Wynik zdarzeń nadzwyczajnych (J.I – J.II)	0
K. Zysk (strata) brutto	67 500
L. Podatek dochodowy	12 825
– część bieżąca	12 825
– część odroczone (część ta nie wpływa na razie na podstawę opodatkowania)	–9 500
M. Pozostałe obowiązkowe zmniejszenia zysku (zwiększenia straty)	0
N. Zysk (strata) netto (K – L – M)	54 675

Źródło: opracowanie własne.

²³ J. S o k a l s k i, *Naprawy z tytułu rękojmi i gwarancji w księgach rachunkowych*, „Serwis Finansowo-Księgowy” 2003, nr 16.

A zatem stopień dźwigni finansowej po utworzeniu rezerw na koszty napraw gwarancyjnych przez przedsiębiorstwo będzie równy:

$$DFL = \frac{EBiT}{EBiT - I} = \frac{75\,000}{75\,000 - 7\,500} = \frac{75\,000}{67\,500} \approx 1,11.$$

Można zatem stwierdzić, iż utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na naprawy gwarancyjne powoduje wzrost stopnia dźwigni finansowej. Tym samym tworzenie przez przedsiębiorstwa biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów związane jest ze wzrostem stopnia dźwigni finansowej.

Ponieważ utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na naprawy gwarancyjne skutkuje wzrostem kosztów działalności operacyjnej, to utworzenie tych rezerw wpływa nie tylko na wzrost stopnia dźwigni finansowej, ale również na stopień wspierania operacyjnego przedsiębiorstwa.

6. ODDZIAŁYWANIE REZERW NA ZOBOWIĄZANIA NA EFEKT DŹWIGNI FINANSOWEJ I RENTOWNOŚĆ KAPITAŁU WŁASNEGO

Aby oszacować efekt dźwigni finansowej rozpatrzmy sytuację, w której analizowane przedsiębiorstwo finansuje się tylko kapitałem własnym (zob. tab. 9).

Tabela 9

Wariant, w którym przedsiębiorstwo finansuje się tylko kapitałem własnym

Kapitał własny (<i>E</i>)	300 000
Zysk operacyjny (<i>EBiT</i>)	125 000
Zysk brutto (<i>EBT</i>)	125 000
Podatek dochodowy (19%)	23 750
Zysk netto (<i>EAT</i>)	101 250

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskanie dodatniego efektu dźwigni finansowej, wyrażającego się podniesieniem stopy zwrotu z kapitału własnego przedsiębiorstwa, uzależnione jest od spełnienia dwóch podstawowych warunków²⁴.

²⁴ M. Sierpińska, T. Jachna, *Ocena przedsiębiorstwa według standardów światowych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004, s. 311–312.

Po pierwsze, dodatni efekt wystąpi jedynie w sytuacji, gdy zyskowność całego kapitału przedsiębiorstwa, liczona jako relacja zysku operacyjnego i łącznej wartości kapitału, będzie wyższa od stopy oprocentowania długu. W przeciwnym razie zysk wypracowany przez obcą część kapitału będzie niższy od należnych odsetek, które pochłoną dodatkowo część zysku wypracowanego przez kapitał własny, obniżając jego zyskowność (a zatem będzie to ujemny efekt dźwigni finansowej).

Po drugie, winna zostać zachowana właściwa struktura kapitału. Zbyt wysoki udział długu w kapitale przedsiębiorstwa może bowiem spowodować wzrost kosztów tego kapitału. Rosnące zadłużenie przedsiębiorstwa staje się czynnikiem sprawczym tego, że pożyczkodawcy będą dążyć do uzyskania dodatkowej premii za związane z tym ryzyko, co znajdzie odzwierciedlenie we wzroście stopy oprocentowania długu. Osłabia to dodatni efekt dźwigni finansowej, a w konsekwencji może doprowadzić do całkowitego zaniknięcia tego efektu. A zatem zbadajmy na przykładzie badanego przedsiębiorstwa czy została zachowana następująca relacja:

$$\frac{EBiT}{E + D} \cdot 100\% > i_k$$

gdzie:

i_k – stopa oprocentowania długu.

W sytuacji, gdy przedsiębiorstwo zaciągnęło długoterminowy kredyt bankowy w wysokości 45 000, a odsetki od tego kredytu wynoszą 7500 zł, wówczas stopa oprocentowania długu będzie wynosić 16,67%. Nie ulegnie ona zmianie również po utworzeniu przez przedsiębiorstwo rezerw na świadczenia pracownicze, rezerw na operacje finansowe oraz biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów (BRMK). A zatem zyskowność całego kapitału przedsiębiorstwa, liczona jako relacja zysku operacyjnego i łącznej wartości kapitału, będzie wyższa od stopy oprocentowania długu we wszystkich analizowanych wariantach (zob. tab. 10).

Stopa zwrotu z kapitału własnego stanowi najpoważniejsze kryterium oceny efektywności funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa. Rosnąca wielkość tej stopy jest dowodem osiągnięcia przez przedsiębiorstwo wystarczającej wielkości zysku operacyjnego do spłacenia zobowiązań i pożyczek długookresowych oraz podatku dochodowego. Taką sytuację należy uznać za pożądaną z punktu widzenia ekonomicznych warunków rozwoju przedsiębiorstwa²⁵.

²⁵ J. D u r a j, *Analiza rozwoju przedsiębiorstwa*, [w:] L. B e d n a r s k i, R. B o r o w i e c k i, J. D u r a j, E. K u r t y s, T. W a ś n i e w s k i, B. W e r s t y, *Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2001, s. 356.

Tabela 10

Szacowanie zyskowności całego kapitału przedsiębiorstwa

	Finansowanie tylko kapitałem własnym	Po zaciągnięciu kredytu	Po utworzeniu rezerw na świadczenia pracownicze	Po utworzeniu rezerw na operacje finansowe	Po utworzeniu BRMK
<i>EBiT</i>	125 000	125 000	75 000	125 000	75 000
<i>I</i>	–	7 500	7 500	7 500	7 500
<i>E + D</i>	300 000	300 000	309 500	309 500	309 500
<i>E</i>	300 000	180 000	139 500	139 500	139 500
<i>D</i>	0	120 000	170 000	170 000	170 000
<i>EAT</i>	101 250	95 175	54 675	54 675	54 675
i_k (w %)	–	16,67	16,67	16,67	16,67
<i>DFL</i> (w %)	1	1,06	1,11	1,06	1,11
$\frac{EBiT}{E + D} \cdot 100\%$	–	41,66% > i_k	24,23% > i_k	24,23 > i_k	24,23 > i_k

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 11

Stopa zwrotu z kapitału własnego badanego przedsiębiorstwa (w %)

	Finansowanie tylko kapitałem własnym	Po zaciągnięciu kredytu	Po utworzeniu rezerw na świadczenia pracownicze	Po utworzeniu rezerw na operacje finansowe	Po utworzeniu BRMK
<i>ROE</i>	33,75	52,88	39,19	39,19	39,19

Źródło: opracowanie własne.

Stopę zwrotu z kapitału rozważanego przedsiębiorstwa przedstawiono w tab. 11.

Można stwierdzić, iż po utworzeniu rezerw na świadczenia pracownicze, rezerw na operacje finansowe oraz biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów, stopa zwrotu z kapitału własnego rozważanego przedsiębiorstwa uległa zmniejszeniu (w porównaniu ze stanem, gdy spółka nie utworzyła rezerw). Powodem spadku wartości tej stopy jest obniżenie wartości zysku netto, który przeznaczony został na tworzoną rezerwę.

7. REZERWY NA ZOBOWIĄZANIA A PRZEPIŁYWY ŚRODKÓW PIENIĘŻNYCH

Tworzenie rezerw na zobowiązania znajduje odzwierciedlenie nie tylko w bilansie i rachunku zysków i strat przedsiębiorstwa, ale także w rachunku przepływu środków pieniężnych, gdyż wpływa zasadniczo na strukturę przepływów środków pieniężnych z działalności operacyjnej.

Utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na zobowiązania (oraz biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów) skutkuje zmianą pozycji A.I oraz A.II rachunku przepływu środków pieniężnych – „Przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej – zysk (strata) netto” (A.I) oraz „Przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej – korekty razem” (A.II). W pkt A.I. „Zysk (strata) netto” ujmowane są zwiększenia lub zmniejszenia wartości wyniku finansowego netto przedsiębiorstwa w okresie sprawozdawczym, natomiast na sumę pkt A.II. „Korekty razem” – jeśli rozpatrujemy jedynie wpływ utworzonych przez przedsiębiorstwo rezerw na zobowiązania oraz biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów – wpłyną dwa punkty:

- pkt 5. „Zmiana stanu rezerw” oraz
- pkt 9. „Zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych”.

W pkt 5. „Zmiana stanu rezerw” ujmuje się korekty rezerw, które wpłynęły na wysokość wyniku finansowego netto, czyli rezerwy na przyszłe zobowiązania, których kwotę można w sposób wiarygodny oszacować, rezerwy na prawdopodobne straty z transakcji gospodarczych w toku, rezerwy na świadczenia emerytalne oraz rezerwy na restrukturyzację, zaliczone do kosztów działalności podstawowej lub pozostałej operacyjnej, a także rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego, które wpłynęły na wysokość obowiązkowego obciążenia wyniku finansowego przedsiębiorstwa. W punkcie tym nie uwzględnia się natomiast rezerwy z tytułu odroczonego podatku dochodowego rozliczanej z kapitałem własnym, gdyż nie wpływa ona na wynik finansowy bieżącego okresu. Zwiększenie stanu rezerw

w danym okresie obrachunkowym ujmuje się ze znakiem plus, natomiast zmniejszenie – ze znakiem minus. A zatem w przepływach środków pieniężnych z działalności operacyjnej przedsiębiorstwa (w pkt 5. „Zmiana stanu rezerw”) ujęta zostanie różnica stanu z początku okresu (gdy przedsiębiorstwo nie utworzyło rezerw) i stanu po utworzeniu przez nie rezerw w kwocie 50 000 zł. Różnica ta w pkt 5 zostanie uwidoczniiona ze znakiem (+), gdyż w bilansie ruchu (zmian) wzrost rezerw będzie oznaczał zwiększenie pasywów, czyli źródło pochodzenia, ujmowane ze znakiem (+).

Korekta rozliczeń międzyokresowych (wartość pkt 9. „Zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych”) powinna dotyczyć tylko tych pozycji, które wpłynęły na wynik finansowy, lecz nie spowodowały przepływu gotówki albo spowodowały przepływ gotówki, mimo że nie zostały wykazane w rachunku zysków i strat, lecz zostały uwzględnione w bilansie²⁶. A zatem w przypadku analizowanego przedsiębiorstwa winniśmy ująć wartość różnicy aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego z początku okresu (gdy przedsiębiorstwo nie utworzyło rezerw na zobowiązania, stąd nie było zasadne tworzenie aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego) i z okresu, gdy firma utworzyła rezerwy na zobowiązania, obligujące ją do ujęcia w bilansie aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego o wartości 9500 zł. Różnica ta, wynosząca 9500 zł, będzie ujęta w pkt 9 ze znakiem minus, gdyż stanowi ona zwiększenia aktywów, a zatem kierunek ich wykorzystania (który w bilansie różnic winien być ujęty z tym właśnie znakiem).

Tabela 12

Wpływ utworzonych rezerw w przedsiębiorstwie na strukturę przepływów środków pieniężnych z działalności operacyjnej

A. Przepływy środków pieniężnych z działalności operacyjnej	
I. Zysk (strata) netto	-40 500
II. Korekty razem	+40 500
5. Zmiana stanu rezerw	+50 000
9. Zmiana stanu rozliczeń międzyokresowych	-9 500
III. Przepływy pieniężne netto z działalności operacyjnej (I + / - II)	0

Źródło: opracowanie własne.

Należy zgodzić się ze stanowiskiem prezentowanym przez W. Gosa, który dowodzi, iż utworzenie w przedsiębiorstwie rezerw na zobowiązania powoduje zmiany w strukturze przepływów pieniężnych sporządzanych metodą

²⁶ I. O l c h o w i c z, A. T ł a c z a ł a, *Sprawozdawczość finansowa*, Difin, Warszawa 2002, s. 293.

pośrednią, co jednak nie zmienia końcowej kwoty tych przepływów²⁷. Rozważmy zatem wpływ utworzonych przez przedsiębiorstwo rezerw na zobowiązania na strukturę przepływów pieniężnych netto z działalności operacyjnej (zob. tab. 12).

Utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw na zobowiązania spowodowało obniżenie wyniku finansowego netto (tę wartość ujmujemy ze znakiem (-)), zwiększenie stanu rezerw o 50 000 zł oraz zmianę stanu rozliczeń międzyokresowych (aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego) o 9500 zł. A zatem zmianie uległa struktura przepływów pieniężnych, natomiast nie zmieniła się wartość przepływów pieniężnych netto z działalności operacyjnej, będącej w tym przypadku różnicą zysku netto i sumy zmiany stanu rezerw oraz rozliczeń międzyokresowych.

8. ZAKOŃCZENIE

Tworzenie przez przedsiębiorstwa rezerw na zobowiązania znajduje swoje odzwierciedlenie we wszystkich częściach jego sprawozdania finansowego. Rezerwy wpływają na zmianę struktury kapitału przedsiębiorstwa, zwiększając stan jego zobowiązań, zmniejszając jednocześnie wartość bilansową kapitału własnego. Co więcej, tworzenie tych rezerw wiąże się z powstaniem aktywów z tytułu odroczonego podatku dochodowego.

Rezerwy mogą wpływać na zwiększenie stopnia dźwigni finansowej. Zwiększenia stopnia dźwigni finansowej należy oczekiwać w sytuacji, gdy przedsiębiorstwo tworzy rezerwy w ciężar pozostałych kosztów operacyjnych (a zatem wszystkie rezerwy na świadczenia pracownicze) oraz bierne rozliczenia międzyokresowe kosztów. W przypadku tworzenia rezerw tworzonych w ciężar kosztów finansowych (czyli wszystkich rezerw związanych z operacjami finansowymi przedsiębiorstwa), stopień dźwigni finansowej nie ulegnie zmianie. Sytuacja ta ma miejsce, gdy przedsiębiorstwo utworzy rezerwy w ciężar strat nadzwyczajnych. Do strat nadzwyczajnych należy zaliczyć bowiem utworzenie rezerw na pewne lub o dużym stopniu prawdopodobieństwa przyszłe zobowiązania spowodowane zdarzeniami niezwiązanymi z ogólnym ryzykiem gospodarowania (nie kwalifikujące się do kosztów finansowych i pozostałych kosztów operacyjnych). Utworzenie rezerw na świadczenia emerytalne oraz rezerw na naprawy gwarancyjne ma także wpływ na stopień wspierania operacyjnego przedsiębiorstwa. Na stopień wspierania operacyjnego nie oddziałuje utworzenie przez przedsiębiorstwo rezerw związanych z operacjami finansowymi, ujmowanymi w ciężar kosztów finansowych

²⁷ W. G o s, *Wpływ tworzonych rezerw w rachunkowości na ocenę sytuacji majątkowo-finansowej jednostki gospodarczej*, „Rachunkowość – Komentarze do Ustawy” 2002, nr 13.

przedsiębiorstwa. Tworzenie rezerw na zobowiązania oraz biernych rozliczeń międzyokresowych kosztów obniża rentowność kapitału własnego. Co więcej, utworzenie w przedsiębiorstwie rezerw na zobowiązania powoduje zmiany w strukturze przepływów pieniężnych, jednakże nie wpływa na końcową kwotę tych przepływów.

Agnieszka Natasza Duraj

THE INFLUENCE OF PROVISIONS ON FINANCIAL LEVERAGE AND CAPITAL STRUCTURE

The main goal of this paper is to present the influence of provisions and accruals and deferred income on the financial leverage and the capital structure of an enterprise. Each of these categories has a complex character and it is shaped under an influence of different factors. Their common characteristic is the fact that they are shown in the company's balance – sheet and they have been established to accomplish definite goals in the future.

The provisions are composed primarily of provisions for the deferred income tax, retirement and other benefits and the remaining provisions, which include, for instance, reserves due to the past events caused by restructuring. The main goal of provisions is updating the company's debt value. These provisions are, thus, connected with a future outlay, which is probable enough on the balance – sheet day to be shown in the balance – sheet.

Provisions are classified according to the type of a liability they concern among the remaining and even the main operating costs, financial costs or extraordinary losses. Provisions connected with main operating costs should be established only in exceptional circumstances and, hence, when they concern the really incurred costs. In this case such provision is used to cover a change in deferred cost and accruals.